

OCHOTNICZA
STRAŻ POŻARNA
MIASTA RYBNIK

ZESZYTY RYBNICKIE 27

OCHOTNICZA
STRAŻ POŻARNA
MIASTA RYBNIK

Wybór źródeł do dziejów pożarniczych
Rybnika do 1939 roku

Redakcja:

Henryk Rojek, Bogdan Kloch

Opracowanie:

Edward Ostroch, Izabela Salamon

Tłumaczenia z języka niemieckiego:

Eryk Markiewka

Muzeum w Rybniku

Rybnik 2019

Zeszyty Rybnickie 27
Ochotnicza Straż Pożarna Miasta Rybnik.
Wybór źródeł do dziejów pożarniczych Rybnika do 1939 roku.

Redaktor wydawnictw Muzeum w Rybniku: dr Bogdan Kloch

Opracowanie: Edward Ostroch, Izabela Salamon
Współpraca: Helmut Polewka
Redakcja: Henryk Rojek, Bogdan Kloch

Korekta: zespół

Skład: Sławomir Studnik
Fotografie w tekście: Muzeum w Rybniku, Bogdan Kloch, Henryk Rojek

Projekt okładki: Sławomir Studnik w oparciu layout Hanny Stano,
wykorzystano fotografie Agnieszki Urbas
Fotografie na wklejce: Agnieszka Urbas

Muzeum w Rybniku Wydawca: © Muzeum w Rybniku, 2019

ISBN 978-83-63959-32-6

Nakład: 600 egz.

Druk: Totem.com.pl sp. z o.o. sp. k., ul. Jacewska 89,
88-100 Inowrocław

Spis treści

Słowo wstępne	7
Wstęp	13
Część I Początki śląskich straży pożarnych	17
Część II Początki rybnickiej straży pożarnej (okres pruski)	29
Część III Początki pożarnictwa w Drugiej Rzeczypospolitej	115
Część IV Ochotnicza Straż Pożarna Miasta Rybnik i struktury powiatowe OSP w ramach polskiej państwowości (1922-1939)	123
Bibliografia	165

Szanowni Państwo!

Publikacja poświęcona źródłom do historii Ochotniczej Straży Pożarnej w Rybniku to okazja do poznania niezwykle ważnej części dziejów miasta. Henryk Rojek, badacz dziejów lokalnych okolic Rybnika, podjął się wraz z zespołem niezwykle trudnego, ale jakże istotnego w dziejach miasta wątku powstania pierwszej formacji strażackiej.

Publikacja zawiera prócz zwięzłych opisów początków dziejów straży pożarnych niezwykle cenny materiał źródłowy. Każdy historyk wie, że sięganie do źródeł to podstawa jakichkolwiek badań. Ta popularna forma, w jakiej zaprezentowano kilka cennych materiałów źródłowych, została opatrzona, w większości nieznanym materiałem ikonograficznym.

Jego wartość jest tym większa, że inspiratorem powstania publikacji jest strażak. Przedstawione materiały są więc ukazane z punktu widzenia praktyka, który nie tylko potrafił zgromadzić wiedzę w omawianym temacie, ale też utożsamia się ze środowiskiem.

Bardzo się cieszę z powstania tej popularnej publikacji źródłowej. Pomimo tego, że szeroko rozumiana straż pożarna cieszy się dużym zaufaniem społecznym, warto podkreślać, jak wielką rolę ta formacja odgrywała w przeszłości i jak duże znaczenie – zwłaszcza dla lokalnych społeczności – ma obecnie.

Wszystkim czytelnikom życzę interesującej lektury. Rybnickim strażakom dziękuję zaś za pełną zaangażowania pracę na rzecz zapewniania bezpieczeństwa mieszkańcom miasta oraz życzę wszelkiej pomyślności, zwłaszcza opieki świętego Floriana i zawsze szczęśliwych powrotów z akcji.

Z szacunkiem
Piotr Kuczera
Prezydent Miasta Rybnika

Na drodze ku poznaniu dziejów rybnickich straży pożarnych.

Wędrówki po naszym regionie, jak i wielu podobnych miejscach kraju, często prowadzą nas ulicami miast i wiosek, których pejzaż, już od początków XX wieku coraz częściej, prócz kościołów i obiektów o charakterze obronnym i rezydencjonalnym, znaczyły nowe, opatrzone symboliką związaną ze św. Florianem. Remiza strażacka, bo to one są często nośnikami tej symboliki, stała się nieodłącznym elementem XX-wiecznego krajobrazu wielu miejscowości. Gdzie remiza, tam i straż pożarna – ochotnicza, jak i zawodowa – w ośrodkach miejskich. Historia obrony przeciwpożarowej sięga w głąb naszych dziejów, ale to dopiero w XIX wieku rozpoczęto tworzyć nowoczesne regulacje prawne, które dały początek współczesnej myśli i praktyce obrony przeciwpożarom i innym zagrożeniom.

W latach siedemdziesiątych XIX wieku idee te znalazły posłuch w mieście Rybniku. Z początku Związki Sikawkowe, a potem Ochotnicze Straże Pożarne tworzone w gminach i osadach wiejskich. Dziś trudno sobie wyobrazić nasz górnośląski pejzaż wsi bez strażackiego garażu z czerwoną bramą, czy innymi symbolami identyfikującymi te miejsca z ochroną przeciwpożarową. Świat straży pożarnych, to miejsce kształtowania charakteru, postaw humanitaryzmu i braterstwa w walce z żywiołami. O tym świecie, nie często pisze się opasłe tomy, choć historycy pisują o tym jak miasta radziły sobie z zabezpieczeniem przed ogniem. Niemniej jest to relatywnie słabo poznany temat naszych dziejów. Sami strażacy borykają się z lukami w pamięci o historii swoich jednostek. Niejedno-

krotnie pojawiają się dylematy, od kiedy, i pod jakim szyldem funkcjonowała dana jednostka. O tym można by wiele opowiadać.

Dziś otrzymują państwo niezwykle ważną publikację, która wprowadza nas w nurt badań nadziejami naszych formacji strażackich. Choć nie wyszła spod pióra zawodowego historyka, to ma swój ogromny walor. Opracowanie powstało dzięki panu Henrykowi Rojkowi, który jest strażakiem, a zatem osobą reprezentującą środowisko i myślącą jak strażak. To niezwykle ważne, bo praca ta będzie dla zawodowych badaczy cenną materią do dalszych badań. W dziejach Rybnika to pierwsza zwarta praca o charakterze źródłowym poświęcona tej tematyce. Nie wyczerpuje tematu a wręcz inicjuje dalsze badania. Cieszy natomiast fakt, że większość materiałów archiwalnych, na których bazuje praca znajduje się w zbiorach Muzeum w Rybniku. Należy podkreślić, że publikacja nie stanowi w pełni naukowo usystematyzowanego dzieła, lecz ma charakter popularno-naukowy, niemniej jest ważnym krokiem w poznaniu tej tematyki.

W tym miejscu należy złożyć wyrazy szacunku wszystkim strażakom, a także wszystkim osobom, które przyczyniły się do powstania tej pracy, a szczególnie tym, których teksty znalazły się w tej pracy. Podziękowania kieruję na ręce wspomnianego już Pana Henryka Rojka, a także Edwarda Ostrocha, którzy poprzez własne materiały tekstowe wzbogacili niniejszą pracę. Wyrażam też podziękowanie dla rodziny nieżyjącego już Pana Helmuta Polewki, strażaka z OSP Rozwadza koło Krapkowic. Jako badacz dziejów śląskich straży wsparł wydatnie swoją wiedzą powstanie niniejszej publikacji. Szczególne podziękowania składam również na ręce Pana Eryka Markiewki, za wielki wkład w tłumaczenie materiałów źródłowych zaprezentowanych w tej publikacji.

Rybnik, maj 2019 r.
 dr Bogdan Kloch
 Dyrektor Muzeum w Rybniku

Druhny i druhowie.

Zapraszam wszystkich do zapoznania się z pamiątkowym wydawnictwem poświęconym Straży Pożarnej w Rybniku, od jej powstania w 1875 roku aż do rozpoczęcia II wojny światowej. Publikacja ta została wydana dla wszystkich sympatyków pożarnictwa w Rybniku i sąsiednich gmin. Straż pożarna powstała z potrzeby poprawienia stanu ochrony przeciwpożarowej. Sprawna organizacja i zaangażowanie władz miasta, które wspierało finansowo zakup pierwszych urządzeń gaśniczych, było podstawą sukcesu zaistnienia rybnickiej straży pożarnej. Pamiętamy, że strażacy należeli do niezwykle aktywnych działaczy niepodległościowych i byli uczestnikami powstań śląskich. Znakomitą pamiątką z tamtych czasów jest sztandar ufundowany z okazji 25-lecia powstania straży pożarnej w Rybniku, ufundowany w 1900 roku, do dziś zachowany i umieszczony w gablocie w Komendzie Miejskiej PSP. Zaprezentowane dokumenty to tłumaczenia źródeł z lat 1876-1923 oraz polskie teksty źródłowe z lat 1923-1939. Publikacja ta przybliży działania jednostek straży pożarnej w Rybniku w tym okresie. Druga część historii pożarnictwa w Rybniku ukaże się na 150-lecie istnienia w 2025 roku i będą w niej zebrane materiały od roku 1945, aż po czasy współczesne.

Serdecznie chciałbym podziękować Panu Erykowi Markiewce za przetłumaczenie setek stron z języka niemieckiego i zaangażowanie w publikację tej książki. Pragniemy podziękować strażakom za ciężką, niebezpieczną, często wyczerpującą fizycznie i psychicznie pracę, wykonywaną z wielką pasją. Członkowie PSP i OSP są od lat najbardziej podziwianą grupą zawodową w Polsce, a marzeniem większości chłopców jest praca w strażackich szeregach.

Serdeczne podziękowanie składamy pracownikom Muzeum w Rybniku, dzięki którym ta publikacja może się ukazać.

„Bogu na chwałę ludziom na pożytek”

Henryk Rojek

Wstęp.

Ochotnicze Straże Pożarne w Polsce, znane pod skrótem OSP, należą do najstarszych, a zarazem do najbardziej zasłużonych dla społeczeństwa organizacji. Rola, jaką odgrywały, wynikała nie tylko stąd, że powstając w okresie utraty niepodległości przez Rzeczpospolitą (1795-1918) spełniały cele związane z walką z ogniem i innymi żywiołami. Będąc często jedyną organizacją społeczną w danej miejscowości (miasteczku czy wiosce), odgrywały poważną rolę w danym środowisku w zakresie działalności społecznej, kulturalno-oświatowej o charakterze narodowym, a nierzadko nawet i gospodarczej.

Walka z ogniem prowadzona była przez ludzi już w zamierzonych czasach, ale miała ona charakter dorywczy i niezorganizowany. Doraźny wysiłek ludzi w walce z tak potężnym i niszczyielskim żywiołem, jakim był ogień, mimo ofiarności najczęściej nie przynosił większych efektów, ograniczając w najlepszym przypadku tylko rozmiary klęski. W Polsce z zorganizowanym ratownictwem przed ogniem spotykamy się już w późnym średniowieczu, przede wszystkim na terenie większych miast. Nie tworzone jednak wówczas organizacji wyłącznie do tego celu, lecz obowiązek pełnienia funkcji ratowniczych na wypadek pożaru nakładano na rady miejskie oraz cechy rzemieślnicze i kupieckie. Dopiero w XIX wieku zaczęto sobie coraz bardziej użysławiać konieczność tworzenia specjalnych struktur przeznaczonych do gaszenia pożarów, odpowiedniego w tym celu szkolenia ludzi oraz przygotowania sprzętu ratowniczego.

Intensywny rozwój organizacji strażackich na ziemiach polskich datuje się od lat sześćdziesiątych XIX wieku. Ochotnicze straże pożarne powstawały i rozwijały się nierównomiernie. Wynikało

to z odmiennych warunków politycznych, w jakich funkcjonowało społeczeństwo polskie w poszczególnych zaborach i ziemiach pogranicza (Śląsk), niemniej potrzeby w zakresie organizowania obrony przed pożarami były tak samo duże w Galicji, jak i w Królestwie Polskim czy w Wielkopolsce. Jednakże pod rządami pruskimi, proces germanizacji i związana z tym polityka rządu utrudniała, a nierzadko nawet wręcz uniemożliwiała, społeczeństwu polskiemu, w sposób jawny (z zachowaniem tożsamości narodowej) zrzeszenia się w tak użytecznych dla społeczeństwa organizacjach, jakimi były formacje straży pożarnych.

Coraz bardziej powszechna plaga pożarów, grożąca często ruiną materialną społeczeństwa, wpływała stopniowo na nieco elastyczniejszy kurs administracji państw zaborczych, wobec podejmowanych samorzutnie przez społeczeństwo wysiłków zmierzających do organizowania straży pożarnych. Niemniej należy pamiętać, że w Prusach ówczesne władze nakładały obowiązek dbania o obronę przeciwpożarową, stąd też formowano pomiędzy wspólnotami wiejskimi i w obrębie miast tzw. Obowiązkowe Straże Pożarne, które jednak były formą przymusu, a zatem mało skuteczne.

Podstawowym obowiązkiem statutowym straży pożarnych była walka z żywiołem. Już w drugiej połowie XIX wieku, a więc w początkowym okresie działalności, mimo wielorakich trudności, straże pożarne poszczycić się mogły wieloma osiągnięciami, szczególnie zaś w zakresie prewencji pożarniczej. Jednocześnie straże pożarne spełniały w swych środowiskach wiele innych niezwykle ważnych i pożytecznych funkcji nie związanych z akcjami ratowniczymi. Organizowały amatorskie zespoły teatralne, chóry i orkiestry, nierzadko urządzały obchody rocznic narodowych. Organizacje strażackie odegrały wielką rolę w rozwoju życia społeczno-kulturalnego, zwłaszcza środowisk małomiasteczkowych i wiejskich.

W okresie popowstaniowym straże pożarne w Galicji, kultywowały język polski i obyczaje polskie, wniosły duży wkład w kształtowanie i rozwój świadomości narodowej społeczeństwa polskiego. Będąc niekiedy jedyną organizacją społeczną w danej miejscowości, straż pożarna integrowała wokół siebie społeczność, była dobrą szkołą życia, z której wyrastali późniejsi działacze spółdzielczy, oświatowi, a nierzadko nawet znani politycy.